

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA BANSKÁ BYSTRICA

Monika Uhlerová

ZÁUJMOVÉ SKUPINY V TEÓRII POLITIKY (vysokoškolská učebnica)

2013

 BELIANUM

MONIKA UHLEROVÁ

ZÁUJMOVÉ SKUPINY V TEÓRII POLITIKY

2013

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

MONIKA UHLEROVÁ

ZÁUJMOVÉ SKUPINY V TEÓRII POLITIKY

(Vysokoškolská učebnica pre študijný odbor politológia)

Belianum. Vydavateľstvo UMB.

Banská Bystrica

2013

Autorka:

PhDr. Monika Uhlerová, PhD.

Recenzenti:

Dr. Patrizia Prando Šušová, PhD.

Ing. Martina Harazinová, PhD., MBA

ISBN: 978-80-557-0598-9

OBSAH

ÚVOD	5
1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ SKÚMANIA ZÁUJMOVÝCH SKUPÍN	6
1.1 Vybrané teoretické koncepcie a prístupy ku skúmaniu záujmových skupín	6
1.2 Definície záujmových skupín	17
1.3 Typologizácia a klasifikácia záujmových skupín	26
2 ZÁKLADNÉ MODELY ZÁUJMOVEJ POLITIKY	35
2.1 Pluralizmus a neopluralizmus	35
2.2 Korporativizmus a neokorporativizmus	40
2.3 Modely reprezentácie záujmov vo vybraných krajinách	51
3 FORMOVANIE A FUNGOVANIE ZÁUJMOVÝCH SKUPÍN	61
3.1 Vznik, funkcie a význam záujmových skupín	61
3.2 Ciele, činnosť a stratégie záujmových skupín	69
3.3 Zdroje vplyvu na verejnú politiku a faktory vplývajúce na činnosť záujmových skupín	77
4 ZÁUJMOVÉ SKUPINY A POLITICKÉ STRANY	92
4.1 Vznik a genéza vzťahov medzi záujmovými skupinami a politickými stranami	92
4.2 Modely vzťahov záujmových skupín a politických strán	101
4.3 Spôsoby ovplyvňovania politických strán záujmovými skupinami	106
5 VYBRANÉ PRÍPADOVÉ ŠTÚDIE K JEDNOTLIVÝM KAPITOLÁM	114
5.1 Špecifiká reprezentácie záujmov v politickom systéme Indie	114
5.2 Záujmová politika na Slovensku po roku 1989	122
5.3 Fenomén politického unionizmu v Indii	129
ZÁVER	141
ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV A PRAMEŇOV	142

ÚVOD

Záujmové skupiny patria spolu s politickými stranami medzi kľúčových aktérov verejnej politiky, vstupujú do politického procesu, sú dôležitými nositeľmi, reprezentantmi a sprostredkovateľmi záujmov, iniciátormi a realizátormi komunikácie medzi štátom a občianskou spoločnosťou. V politológii sa značná pozornosť sústreďí na politické strany, ale aj štúdium záujmových skupín ako tradičných subjektov politického systému, možno považovať za jednu z kľúčových oblastí politickovedného výskumu.

Cieľom predkladanej publikácie je oboznámiť v prvom rade študentov odboru politológia (ale aj ďalších spoločensko-vedných disciplín), ako aj širšiu odbornú či laickú verejnosť, so základnými definíciami a klasifikáciami záujmových skupín, teoretickými prístupmi k ich skúmaniu, ich významom, formovaním, fungovaním, funkciami, činnosťou, využívanými stratégiami a taktikami, zdrojmi vplyvu na verejnú politiku, vzťahmi s politickými stranami, modelmi záujmovej politiky a vzťahmi záujmových skupín so štátom pri artikulácii a reprezentácii záujmov.

Vysokoškolská učebnica je členená do piatich kapitol a každá kapitola je komponovaná tak, aby umožnila pochopenie predkladaného problému, pričom jednotlivé oblasti a informácie v nich obsiahnuté na seba logicky nadväzujú. Prvá kapitola vymedzuje vybrané teoretické koncepcie, ktoré sa istým spôsobom dotýkajú aj formovania a fungovania záujmových skupín, ďalej základné definície a typologizáciu záujmových a nátlakových skupín. Druhá kapitola je venovaná dvom základným modelom záujmovej politiky, a to pluralizmu a korporativizmu, a modelom reprezentácie záujmov vo vybraných krajinách. Tretia kapitola sa sústreďí na samotný „život“ záujmovej skupiny, jej formovaniu, fungovaniu, cieľom, zdrojom vplyvu a stratégiám, ktoré využíva pri presadzovaní záujmov vo vzťahu k štátu a držiteľom moci. Štvrtá kapitola sa venuje vzťahom záujmových skupín a politických strán, genéze týchto vzťahov, rôznym modelom kooperácie a interakcie, schémam a spôsobom vzájomného ovplyvňovania sa. Publikácia je zakončená konkrétnymi prípadovými štúdiami obsiahnutými v piatej kapitole, ktoré názorne dopĺňajú teoretický základ predchádzajúcich častí.

1. KAPITOLA

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ SKÚMANIA ZÁUJMOVÝCH SKUPÍN

1.1 Vybrané teoretické koncepcie a prístupy ku skúmaniu záujmových skupín

Snaha o definovanie záujmovej skupiny vychádza z rôznych teórií, ktoré sa navzájom dopĺňajú, prelínajú i ovplyvňujú. Ich rôznorodosť skôr predikuje neexistenciu jednej homogénnej teórie zaoberajúcej sa výlučne len vznikom, pôsobením, interným životom záujmových skupín, a vplyvom externého prostredia na tento život. Vo všeobecnosti sa vyformovali dve skupiny teórií týkajúce sa záujmových skupín, a to teórie zaoberajúce sa vnútornou logikou vzniku, formovania, fungovania a zánikom skupín, a teórie zaoberajúce sa postavením, úlohou a funkciami záujmových skupín v politickom systéme. Pre ilustráciu teda načrtne niekoľko teoretických koncepcií, ktoré sa svojím obsahom dotýkajú aj fungovania záujmových skupín.

1. Inštitucionalizmus

Prví predstavitelia politickej vedy boli inštitucionalisti, ktorí svoju analýzu orientovali na inštitucionálne dané vládne systémy, procesy alebo politické inštitúcie. Rané politické štúdie boli značne doktrinálne a bohaté na historické detaily. **Inštitucionalizmus** viedol k akumulácii detailných faktov, opisov politických procesov a inštitúcií, ale zväčša bez systematického pochopenia a analýzy. Rané politické štúdie sa nezaoberali záujmovými skupinami, pretože záujmové skupiny neboli ústavne dané inštitúcie, na ktoré sa primárne sústredila pozornosť inštitucionalistov.

2. Pluralizmus a teória skupín

V 40. a 50. rokoch 20. storočia sa prístup predstaviteľov politickej vedy mení a to nástupom **pluralistov**, ktorí mali záujem odvrátiť dovtedajšiu pozornosť inštitucionalistov od formálnych inštitúcií k jednotlivcom a skupinám, ktoré formujú. Pluralisti zdôrazňovali pluralitu záujmov v spoločnosti a potrebu štúdia politického

vyjednávania, ktoré sa objavovalo medzi skupinami. Verejná politika bola považovaná za výsledok tlaku skupín spôsobený vyjednaním.

Pluralisti argumentovali, že najlepší spôsob, ako pochopiť vládny proces, je zamerať sa na štúdium a analýzu záujmových skupín a vyjednanie medzi týmito skupinami, a nie na štúdium právnych doktrín. Pre pluralistov systém záujmových skupín bol kľúčový pre reprezentáciu jednotlivcov a formuláciu politiky, pričom vládny proces bol najlepšie charakterizovaný vyvažovaním rôznych záujmov artikulovaných skupinami a koalíciami skupín. Zosilnená participácia prostredníctvom skupín posilňuje vládny proces a pluralizmus zaisťuje rozptýlenie moci medzi organizovanými skupinami. Predpokladali inklúziu čoraz väčšieho počtu záujmov slúžiacich ako „brzda“ tyranii väčšiny ako aj ďalším formám koncentrácie moci. Pre mnohých pluralistov bolo široké obsiahnutie záujmov považované za súčasť prirodzeného procesu politického vývoja. Čo najväčšie zahrnutie rôznorodých záujmov vo vyjednávacom procese je považované za prínosné, pretože artikulácia záujmov podporuje a zvyšuje deliberatívny proces. Výstupy z tohto procesu a vyjednávania často dovoľujú skupinám dominovať tým oblastiam politiky, kde sú ich záujmy obzvlášť silné (Dahl, 1989). Niektorí učitelia boli tak nadchnutí teóriou pluralizmu, že ho považovali za „liek na všetky druhy spoločenských chorôb“ (Ainsworth, 2002, s. 6).

Niektorí kritici pluralizmu (i keď nie sú proti štúdiu záujmových skupín ako takých) argumentujú, že rokovanie a vyjednanie (neodmysliteľné pre pluralistov), sú istým spôsobom limitované. Málokedy sú všetky záujmy zahrnuté do vyjednávacieho procesu a často tento proces oslovuje len minoritu problémov. To znamená, že značná časť kritiky nie je presvedčená o komplexnosti a „všezahrňujúcom princípe“ pluralizmu. Pluralizmus sa tak zdá byť elitistický a slúžiaci v prospech existujúceho status quo a skôr ako rozptyl moci navrhuje jej koncentráciu v rukách vyšších tried. I napriek kritike orientovanej na klasický pluralizmus je pluralizmus významnou súčasťou najmä amerického politologického výskumu záujmových skupín. V súčasnosti sa môžeme stretnúť skôr s pojmom *teória skupín (group theory)* ako pluralizmus, i keď nejde o ucelenú homogénnu teóriu, ale skôr o predlohu pre skúmanie čiastkových teórií zameraných na jednotlivé aspekty záujmovej politiky. V rámci teórie skupín sa vyformovali tri názorové či teoretické prúdy a to (Ainsworth, 2002; Pinková, 2009):

- teórie skúmajúce dôvody a motivácie jednotlivcov pre vstup do skupiny (M. Olson a jeho nasledovníci),
- teórie zaoberajúce sa vzťahmi medzi záujmovými skupinami a štátom (teórie hier, spôsoby presadzovania záujmov, lobing a pod.),
- teórie zaoberajúce sa reprezentáciou záujmov, vnútornými mechanizmami fungovania skupín a všeobecne agregáciou záujmov.

Teória skupín a pluralizmus však nedokážu poskytnúť ucelený teoretický rámec pre výskum úlohy a pozície záujmových skupín v politickom systéme a sú spájané najmä s americkým prostredím, čo komplikuje aplikovateľnosť týchto teórií na iné politické systémy. Európske prostredie (kultúrne, historicky i politicky determinované) je tak teoreticky a empiricky spájané skôr s korporativizmom ako ďalším významným modelom záujmovej politiky (viď ďalej 2. kapitolu).

3. Operačná teória politiky

Jedným z najsilnejších kritikov pluralizmu bol **E. E. Schattschneider**, ktorý svoju kritiku sústredil práve na elitistické elementy pluralizmu. Schattschneider poukazuje na to, že dôraz, ktorý kládli inštitucionalisti na pravidlá a procedúry, má svoju relevanciu i v teórii skupín, pretože mobilizácia „v prospech niekoho“ je spojená s pravidlami a procedúrou vládneho procesu. Schattschneider argumentuje, že systém nátlaku zvýhodňuje „tých najvzdelanejších členov spoločnosti s najvyšším príjmom“ a poukazuje na to, „že rozdiel medzi tými, ktorí participujú na aktivite záujmovej skupiny a tými, ktorí stoja bokom, je oveľa väčší ako medzi voličmi a volenými“ (Woolley - Papa, 1998, s. 165). Uvedené je v opozícii s tvrdením pluralistov, kde bohatá a vyrovnaná reprezentácia mnohých vzájomne si konkurujúcich záujmov občanov prostredníctvom súťažiacich záujmových skupín je základom demokratického systému.

Vo svojom diele „*The Semisovereign People*“ z roku 1960 Schattschneider tvrdí, že rámec nátlakového systému (systému organizovaných, identifikovateľných, známych skupín) je veľmi malý a operuje práve v prospech vyšších tried. Demonštruje názor, že nátlakový systém automaticky reprezentujúci celú spoločnosť, je mýtus, a práve naopak, tento systém je podľa neho asymetrický, pretiažený, nevyrovnaný, fungujúci len v prospech malej časti spoločnosti (Schattschneider, 1960).

Schattschneider vo všeobecnosti postrádal prítomnosť tzv. **operačnej teórie politiky** (**operating theory of politics**), ktorej centrom pozornosti je skúmanie vplyvu určitej skupiny na verejnú politiku cez svoje zdroje (ekonomické, sociálne v zmysle vzťahov s komunitou, vládou, majetkové, historické a pod.) a členskú základňu (dĺžka členstva, status v komunite, vzťahy s predstaviteľmi vlády a pod.). Tvrdil, že „konflikt, súťaž, vodcovstvo a organizácia sú esenciou demokratickej politiky“ a že „pôvodom všetkých politík je univerzálny jazyk konfliktu“ (ibid, s. 71). Konflikt sa zjavuje, pretože „vítazi získajú oveľa viac ako porazení“ (Schattschneider, 1942 in Ainsworth, 2002, s. 7). Konflikt sa môže objaviť medzi jednotlivcami s veľmi rozdielnymi politickými tendenciami alebo aj medzi členmi tej istej organizácie. V podstate konflikt a kooperácia koexistujú v organizáciách, pretože členovia často miešajú svoje pohnútky v duchu tvrdenia, že „tisíc ľudí chce moc z tisíc rôznych dôvodov“ (ibid, s. 7). Jednotlivci sú strategickí a vypočítaví práve kvôli konfliktu prítomnému v politike.

4. Teória formovania skupín a D. Truman

Pre pochopenie záujmových skupín je dôležité pozrieť sa na to, ako sú jednotlivci priamo či nepriamo zahrnutí do vzájomnej interakcie v rámci skupiny. Pre **D. Trumana** všetky charakteristické črty ľudskej existencie sú úzko prepojené so skupinou. Pravidelné spoločenské interakcie doma poskytujú základ rodinnej bunky alebo skupiny. V konečnom dôsledku sú biologické väzby menej dôležité ako denná sociálna interakcia. Pravidelné združovanie sa jednotlivcov mimo rodiny poskytuje základy pre prirodzené zakladanie skupín v spoločnosti. Skupiny sa objavujú mimo pravidelných interakcií v škole, práci či pri hre. Vplyv akejkoľvek skupiny na člena závisí v podstate od frekvencie interakcií. Prikladajúc dôležitosť pravidelnej interakcii skupín Truman dospieva k názoru, že rodinná jednotka je najdôležitejšou skupinou v spoločnosti.

Truman však rozlišuje medzi **záujmovými skupinami, politickými záujmovými skupinami** a oddeľuje ich od **primárnych sociálnych skupín** (akou je napríklad rodina). Pre Trumana je dôležité splnenie dvoch podmienok na to, aby sme mohli skupinu pokladať za záujmovú, a to „**zdieľané** (v zmysle spoločné) **postoje a stanoviská**“ (**shared attitudes**) a „**nároky smerom k iným**“ (**claims upon others**). Až po naplnení týchto dvoch požiadaviek možno hovoriť o formovaní záujmovej skupiny. V podstate spoločné postoje vedú k spoločným záujmom, ktoré sú fundamentálne pre záujmové

skupiny – nemohla by byť skupina bez svojich záujmov a záujem bez svojej skupiny (Bentley, 1967). Aj druhá podmienka je vskutku dôležitá pre záujmové skupiny, ktoré sledujú svoje úzke, vlastné záujmy a požiadavky vznášajúc ich smerom k iným skupinám. Len vtedy, ak sú tieto požiadavky vznášané prostredníctvom politických inštitúcií, sú záujmové skupiny pravé politické záujmové skupiny.

5. Disturbačná teória

Truman prichádza aj s tzv. **disturbačnou teóriou (disturbance theory)**, podľa ktorej vždy vznikajú nové a zároveň zanikajú záujmové skupiny a to z rôznych príčin, ako sú napríklad technologické, environmentálne, sociálne, politické či ekonomické zmeny, čiže tzv. **disturbancie**. Technologické zmeny môžu napríklad ovplyvniť prostredie záujmových skupín, pričom niektoré záujmové skupiny sa posilnia a iné zase oslabia. Ako príklad môžeme uviesť digitalizáciu výroby, ktorá ovplyvňuje odborové organizácie zastupujúce robotníkov vo výrobnjej firme, ale zároveň aj zamestnávateľské organizácie združujúce zamestnávateľov napr. v kovopriemysle.

Truman tvrdí, že každá základná disturbancia, ktorá ovplyvňuje interakciu v rámci alebo medzi skupinami, vedie k zániku už nejakej etablovanej skupiny a zároveň k vzniku úplne novej skupiny. Podľa pluralistov, obzvlášť Trumana, je spoločnosť zložená zo skupín, a ak ju chceme skúmať a rozumieť jej, musíme študovať skupiny a správanie skupín, a nie konanie jednotlivcov. V teoretickom prístupe ku skúmaniu záujmových skupín bol D. Truman **behavioralista**, svoju analýzu postavil na priamom pozorovaní udalostí a ľudí okolo seba a jeho analýza bola striktne empirická.

6. Teória kolektívnej akcie a M. Olson

M. Olson bol vo svojej analýze formálne teoretický, viac deduktívny ako induktívny. Vo svojej práci obnovil Trumanovu podmienku existencie záujmových skupín, a to „nároky smerom k iným“, a podrobil ju dôkladnej kritike. Záujmové skupiny sú úzko zamerané na svoj vlastný prospech. To znamená, že správanie skupín v snahe dosiahnuť svoje záujmy je postavené na predpoklade, že jednotlivci v skupine konajú v prvom rade vo svoj vlastný prospech. Ak by sa jednotlivci altruisticky vzdali svojich vlastných osobných záujmov v prospech skupinových záujmov, je málo pravdepodobné, že by kolektívne

vyhľadávali nejaké spoločné alebo skupinové ciele (Olson, 1995). To znamená, že ak skupiny sledujú svoje vlastné záujmy, určite ich jednotliví členovia musia byť tiež vnímaví k svojim vlastným záujmom. Medzi výhody poskytované skupinou Olson radí napríklad časopisy, rôzne propagačné materiály, tričká, účasť na kampaniach, verejných zhromaždeniach, poskytovanie rôznych služieb, zabezpečenie poistenia. Preto záujmy jednotlivcov musia byť zahrnuté do celkovej analýzy záujmových skupín. Na základe týchto predpokladov Olson vypracoval svoju **teóriu kolektívnej akcie (the logic of collective action)**.

Súkromný a verejný prospech

Olson dôkladne rozlišoval medzi rôznymi druhmi benefitov, ktoré skupiny poskytujú jednotlivcom v úsilí vzbudiť záujem o členstvo alebo pridruženie sa ku skupine. Vo všeobecnosti je prospech podľa neho verejný alebo súkromný.

Súkromný prospech (private goods) je charakteristický dvomi podmienkami: **súperiacou spotrebou (rivalrous consumption) a vylúčiteľnosťou (excludability)**. Súperiacia spotreba vopred zamedzuje dvom alebo viacerým osobám využívať prospech v rovnakom čase bez toho, aby bola nejakým spôsobom zmenšená hodnota samotného benefitu. Vylúčiteľnosť zase zaisťuje, že jeden môže zabrániť druhému využívanie a benefitovanie z prospechu. Využívanie súkromných benefitov poskytovaných skupinou jednotlivcovi je podmienené členstvom v skupine, čiže cez ponuku rôznych výhod sa záujmová skupina snaží verbovať svojich členov.

Verejný prospech (public goods) je opakom toho súkromného, čiže je charakteristický **nesúperiacou spotrebou a nevlúčiteľnosťou**. Veľa ľudí môže využívať ten istý prospech bez nejakého zníženia jeho hodnoty a nikomu nemôže byť zabránené tento prospech využívať, pretože je verejný a nevlúčiteľný. Medzi takéto verejné statky – prospech – môžeme zaradiť podľa Olsona napríklad čistý vzduch, národnú bezpečnosť a pod.

Tab. 1: **Sumarizácia charakteristík verejného s súkromného prospechu** (spracované podľa: Olson, 1995)

Benefity prinášané záujmovou skupinou		Súperiaca spotreba	Vylúčiteľnosť
	Súkromný prospech	ÁNO	ÁNO
	Verejný prospech	NIE	NIE

Problém čierneho pasažierstva

Záujmové skupiny poskytujú verejný prospech kedykoľvek, keď sa snažia ovplyvniť verejnú politiku, čiže ak sa snažia presadiť, zmarit' alebo doplniť legislatívu, skupiny poskytujú nevylúčiteľný prospech s nesúperiacou spotrebou. Napríklad legislatíva, ktorá vedie k čistejšiemu vzduchu alebo vode, ovplyvňuje každého bez ohľadu na to, či sa stali členmi záujmovej skupiny presadzujúcej environmentálne záujmy.

V takomto prípade sa záujmové skupiny stretávajú s problémom tzv. **čierneho pasažierstva (freeriding problem)**, voči ktorému sú takmer bezbranné. Znamená to, že z výsledkov, ktoré dosahujú prostredníctvom svojich aktivít, profitujú aj nečlenovia danej záujmovej skupiny. Ako príklad môžeme uviesť výhody vyplývajúce z kolektívnej zmluvy, ktorú vyjedná odborová organizácia so zamestnávateľom, vzťahujúce sa na všetkých zamestnancov, nie len na členov odborov.

Problém čierneho pasažierstva sa nevzťahuje na súkromný prospech, ale naopak, pri verejnom prospechu sú voči tomuto problému záujmové skupiny „nechránené“. Tu Olson navrhuje, že verejný prospech poskytovaný záujmovou skupinou by mohol byť ponúkaný ako tzv. **vedľajší produkt (by-product)** pri predaji vybraných pohnútok. Hoci tieto pohnútky sú motívom jednotlivca pre vstup do záujmovej skupiny, ale neznamená to ešte, že si jednotlivci budú nevyhnutne viac cenit' súkromné pohnútky ako verejný prospech. Relatívna hodnota verejného a súkromného prospechu sú irelevantné k problému čierneho pasažierstva. Členovia záujmovej skupiny majú tendenciu tvrdiť, že „svetový mier, čisté životné prostredie, ekonomická stabilita a pod. sú oveľa dôležitejšie ako nálepky a odznaky“. Avšak čierni pasažieri majú tendenciu tvrdiť to isté: „svetový mier je dôležitejší ako propagačná nálepka“ (Ainsworth, 2002, s.20). Olson vo svojej teórii ďalej tvrdí, že princíp čierneho pasažiera je omnoho pravdepodobnejší pri

záujmových skupinách s väčším počtom členov, ako pri malých záujmových skupinách, pretože jednotlivec môže pri rozhodovaní či vstúpiť alebo nevstúpiť do skupiny vychádzať z predpokladu, že jeho členstvo nebude pre skupinu žiadnym prínosom a, naopak, že jeho „nečlenstvo“ skupine nebude uberať na efektívite.

Kolektívne a selektívne benefity

Olsonova analýza stavala na modele *racionálne a ekonomicky sa správajúceho človeka*, z čoho vychádza aj logika najväčšej bariéry v raste či udržaní členskej základne skupiny, a to problém čierneho pasažiera. Podľa Olsona „**čierny pasažier**“ predstavuje racionálnu voľbu jednotlivca nepodieľať sa na znášaní nákladov, ktoré by mu z členstva vyplynuli (čas, poplatky), keďže môže užívať benefity aj bez toho, aby bol členom. Z toho vyplýva predpoklad, že tie skupiny, ktoré reprezentujú tzv. **kolektívne benefity**, čiže výhody, z ktorých má úžitok celá spoločnosť, alebo určitý segment spoločnosti bez ohľadu na to, či sú členmi danej skupiny alebo nie, majú väčšie ťažkosti s vlastným formovaním a samotným prežitím. Problém čierneho pasažiera je ešte vážnejší pre veľké skupiny (napr. odbory), lebo čím je skupina väčšia, tým menej jednotlivec vníma svoj individuálny prínos majúci dopad na úspech skupiny. Preto kľúčom k udržaniu a prežitiu záujmovej skupiny sú tzv. **selektívne benefity**, ktoré by odlišovali členov od nečlenov a ich efekt by pocítili len členovia skupiny.

Olson rozlišuje tri druhy benefitov, pričom zdôrazňuje najmä **materiálne výhody** ako hmatateľnú odmenu alebo úžitok z členstva (peňažná odmena, služby a pod.). Ďalšou skupinou benefitov sú tzv. **solidárne výhody**, ktoré sú spoločensky odvodené nehmatateľné úžitky z členstva (napr. pocit spolupatričnosti, spoločenský status, prestíž, sebarealizácia a pod.). Poslednou výhodou z členstva je možnosť **vyjadriť sa** (k problému, kauze a pod.). Nemateriálne výhody môžu napomôcť profilácii vysoko politizovaných skupín, kde politické preferencie a ciele sú viac determinujúcim faktorom ich formovania a existencie.

7. Teória výmeny a R. Salisbury

R. Salisbury (1969) bol vôbec prvým teoretikom nazerajúcim na záujmovú skupinu cez jej členskú základňu. Členovia ovplyvňujú, resp. určujú, ktoré záujmy budú

organizované, ktoré len čiastočne, a ktoré budú vôbec reprezentované. Podľa jeho **teórie výmeny (exchange theory)** možno považovať organizované záujmy za oveľa silnejšie (v zmysle ich artikulácie a reprezentácie) ako tie neorganizované, pričom vznik záujmovej skupiny nie je automatickým plodom a dôsledkom sociálneho a politického procesu, ale úsilím členskej základne a jej organizátorov. Teória výmeny stojí na rozlišovaní medzi organizátorom a členom záujmovej skupiny argumentujúc, že organizátori záujmovej skupiny investujú istú sadu benefitov, ktoré ponúkajú potenciálnym členom za cenu vstupu do skupiny. Tieto benefity môžu byť materiálne alebo nemateriálne (možnosť vyjadriť sa k problému alebo solidárneho charakteru). Za účelom prežitia skupiny musí byť udržaná istá rovnováha vo „výmene“, čiže členovia musia obdržať sľúbené benefity a lídri záruky, že členovia svoje členstvo v skupine udržia.

Vychádzajúc z Trumanovej práce Salisbury vypracoval dve teórie alebo hypotézy formovania skupín známe ako **teória rozširovania (proliferation hypothesis)** a **homeostatická teória (homeostatic hypothesis)**, na ktorých následne postavil svoju teóriu výmeny.

Teória/hypotéza rozširovania predpokladá, že narastajúca komplexnosť a vzájomná závislosť v spoločnosti vedie k prirodzenému formovaniu stále väčšieho počtu skupín. Jednoducho povedané, množenie skupín je prirodzenou reakciou na narastajúcu komplexnosť spoločnosti. Slovom Salisburyho (1969, s. 4), „spoločnosť lovcov a zberačov bude mať oveľa jednoduchšie prostredie pre vznik skupín ako spoločnosť s výrobcami a továrnikmi v rôznych priemyselných odvetviach, vysoko vyvinutým poľnohospodárstvom a nespočetným množstvom služieb“. Z toho vyplýva, že nové sociálne a ekonomické podmienky vedú k novým záujmom, čo vedie k vzniku nových záujmových skupín.

Homeostatická teória/hypotéza vychádza z tvrdenia, že skupiny potrebujú istú „klientelu“, z ktorej by „ťahali“ členov. Toto tvrdenie je podčiarknuté i faktom, že krajiny s viac diverzifikovaným hospodárstvom a populáciou majú aj viac diverzifikované prostredie pre formovanie záujmových skupín. V každom čase záujmové skupiny vytvárajú istý druh rovnováhy. Ak nejaký exogénny podnet (Trumanovými slovami „disturbancia“), ako napríklad ohromný technologický pokrok, naruší túto rovnováhu, vyvolá to vznik nových skupín, aby tak obnovili alebo znovu nastolili isté zdanie vyváženosti. Objavovanie sa nových skupín na základe vonkajších podnetov dáva často

popud na vznik ešte ďalších skupín. Formovanie a vývoj nových skupín končí po znovu nastolení rovnováhy. Medzi teóriou rozširovania a homeostatickou hypotézou je určitá prepojenosť, vzájomná závislosť. Disturbancie totiž vedú k formovaniu nových skupín, a skupiny vedú k vzniku nových disturbancií.

8. Teória sociálnej voľby

Na teóriu výmeny by sme mohli nadviazať aj **teóriou sociálnej voľby (social choice theory)**, ktorá skúma spôsoby, prostredníctvom ktorých môžu byť individuálne preferencie agregované do istých typov skupín, resp. vplývať na voľbu jednotlivca konkrétnej skupiny. Teória sociálnej voľby hľadá odpovede na otázky:

- 1) *prečo sa jednotlivci stávajú členmi (záujmovej) skupiny?*
- 2) *čo je ich motiváciou a aké majú preferencie pri svojej voľbe¹?*
- 3) *aké benefity im ich voľba prináša?*

Uvedené je základným predmetom skúmania tzv. **teórie vzniku (formovania) skupín**, ktorej nosnými predstaviteľmi sú už spomínaní D. Truman, M. Olson, R. Salisbury.

9. Blackova teoréma

Súčasťou teórie formovania skupín je aj tzv. **Blackova teoréma**, ktorá si kladie dve základné otázky:

- 1) *prečo jednotlivci vstupujú do záujmovej skupiny?*
- 2) *prečo a v akej výške sú ochotní platiť členské príspevky?*

Pri zodpovedaní týchto otázok využíva dve premenné, a to **výšku členských poplatkov a úžitok (benefit)**, ktorý má (sleduje) člen skupiny. Z toho vyplýva, že výška členskej základne je úzko prepojená (podmienená) s výškou členských príspevkov. Každý člen totiž môže mať pocit, že daná výška členského príspevku je buď príliš vysoká, alebo príliš nízka. Ak sú príspevky príliš nízke, záujmová skupina sa stáva neefektívna a neprináša očakávané benefity pre niektorých členov. Naopak, ak sú príspevky príliš

¹ Napr. osobné výhody, rôzne expresné benefity, ekonomické výhody, pocit solidarity, spolupatričnosti, tlak okolia, tradícia a pod.